

VIDA BARAC-GRUM

PROZODIJSKO-FONOLOŠKA USPOREDBA GOVORA VINODOLSKOGA KAMENJAKA SA SENJSKIM GOVOROM

Zavod za hrvatski jezik
Hrvatskoga filološkog instituta
HR 41000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad
UDC: 808.62-087.2-6
Ur.: 1991-07-16

U radu se uspoređuju prozodijski i fonološki sustavi kamenjačkoga vinodolskoga govora, koji nije bio podvrgnut inodijalektnim utjecajima, s prozodijskim i fonološkim sustavima senjskoga govora, koji je, iako čakavski, pretrpio neke utjecaje štokavskoga zaokruženja.

1. I kamenjački i senjski govor pripadaju grupi ikavsko-ekavskih govora sjevernoga hrvatskog primorja. Na izvanlingvističkom planu među njima su velike razlike. Senj je veliko gradsko središte sjevernoga hrvatskog primorskoga područja sa svojom intenzivnom i burnom prošlošću, a Kamenjak malo mjesto u vinodolskom kraju koje nisu zapljuskivali valovi povijesnih društvenih mijena. Senj je, kao veliko gradsko središte za ovaj dio sjevernoprimorskoga kraja, bio i ostao do danas privlačno područje za doseljavanje pozadinskoga stanovništva. Kamenjak je, kao malo mjesto vinodolskoga kraja, povijesno bio predodređen da dugo čuva nasljeđa svojih predaka pa da i na jezičnom planu zadrži iskonske osobitosti svoje čakavske baštine.

Senjski čakavski govor, u svojem štokavskom zaokruženju, ima sociolingvističko obilježje prestižnoga govora. Kamenjački govor, okružen čakavskim govorima istoga ili sličnoga tipa¹ (izuzevši noviji doseljenički crikvenički govor, također čakavski, ali ekavskoga tipa), mogao je opstati kao starinački čakavski jer mu ni sa jedne strane nisu prijetili inodijalektni prodori.

Međutim, i najstariji govorni tip nekoga dijalekta prolazi kroz određene promjene: to je autohtoni razvoj govornoga sustava, koji se u svojim počecima otkriva u određenim netipičnim realizacijama za pojedine govorne razine. Unutar samoga jezičnoga sustava govora kao cjeline takve su promjene i jasne i mogu se obrazložiti unutarnjim razvojnim procesima (u kamenjačkom govoru to je, na primjer, gubitak *h* u glagola *htet*).

Upravo tu komponentu odnosa između jednoga staroga sjevernočakavskoga govora (kamenjačkoga), koji nije obilježen stranim dijalektnim utjecajima (osim nekih novijih prodora u nj hrvatskoga književnoga jezika) i drugoga sjevernočakavskoga govora, koji je – iako vrlo utjecajan u sociolingvističkom smislu – podvrgnut inodijalektnim utjecajima (senjski) prikazujem u ovom radu.

Ne mislim pritom da su oba ova govora u svojim polazišnim razvojnim kretanjima bila identična. Senjski se govor, kao gradski, obalni, lučki i prestižni unutar samoga svojega čakavskoga razvoja kretao ponešto drugačijim putem od pozadinskih čakavskih priobalnih govora. Ipak usporedba ovih govora može pokazati ne samo razlike koje su među njima nastale u njihovu samostalnom čakavskom razvoju već i moguće uzroke fonoloških promjena (ili uzroke neizvršenih čakavskih fonoloških promjena) koje su se pod inodijalektnim utjecajem izvršavale u Senju.²

2. Po svojim prozodijskim osobitostima govor mjesta Kamenjaka u vinodolskom kraju spada među one idiome koji su sačuvali stare čakavske osobitosti.³ To znači da je za sustav tipičan stari troakcenatski inventar s mogućnošću ostvaraja svih akcenata na svim slogovima u riječi. Primjeri su za takav položaj čakavskoga akuta (˘ akcenta): pūt, sūša, ogañ. Dugosilazni se akcent (˘) ostvaruje u ovakvim sustavnim primjerima: sīn, mēso, prišāl. Kratkosilazni akcent (˘) ostvaruje se u primjerima tipičnima za stari čakavski akcenatski sustav: ðko, selð, siklra, obīd, otāc. U ovom su govoru i one kategorije riječi koje veoma često u čakavskim govorima mijenjaju prozodijsku sliku ostale neizmijenjene: va grādū, glāvā; ili riječ selð (u nominativu singulara), koja u genitivu singulara glasi selā, u dativu selū, a i u nominativu plurala ne mijenja akcenatsko mjesto: selā.

Ipak, noviji i nešto sustavniji pomaci akcenatskoga mjesta primjećuju se i u ovom govoru u tipovima imenica kao *hrāna* (hrāna se kūhā) ili *čīsta* (sāmo je grđa čīsta). Takvi pomaci prema novijoj sustavizaciji tipičniji su za stanovnike mlađe generacije, dok starija generacija – a naročito najstarija, danas već gotovo izumrla – u svojim iskazima dobro čuva staro mjesto akcenta (hrānā, cīstā).

U kamenjačkom se govoru veoma čvrsto čuvaju prednaglasne i zanaglasne dužine. Kako zanaglasne dužine u sjevernočakavskim govorima – pa i u onima sa starom prozodijskom shemom – mogu ili posve izostati ili se ponešto pokratiti, treba naglasiti da kamenjački idiom svoje neakcentirane dužine veoma dobro čuva u oba položaja, pa su i zanaglasne dužine izrazito duge. Primjeri su riječi s prednaglasnim dužinama: pētāk, glāvā, jāpnð, kļūčī, pūno nārðda, skākāl, grēmð (i rēmð), brōðīt (= brodet), va Bribirū, rēkū. Primjeri su zanaglasnih dužina u riječima: mālīn, gðvør, Kāmēñāk, kāmīk, Īvā (muško ime), bŭkvē (nominativ plurala), žīnāšālī.

U svojim prozodijskim karakteristikama senjski se govor donekle udaljio od stare čakavske akcentuacije, što je pokazao Milan Moguš.⁴ Ovi pomaci od osnovne stare čakavske prozodijske sheme koji su se desili u Senju rezultat su autohtonoga razvoja senjske čakavštine. Naime, stara se prozodijska čakavska shema čuva i u vinodolskom kraju u samo nekoliko centralnih mjesta, među koja spada i Kamenjak, dok se u drugima mijenja.⁵ Istovremeno se pokazuje da ni ta mjesta, kada ih

sagledavamo u dinamizmu njihova punoga razvoja u generacijskom smjenjivanju, nisu više tako čvrsti čuvari naslijeđenoga prozodijskoga sustava, već dopuštaju prodor u nj. Premda se takve promjene u kamenjačkom govoru tek naziru, pokazuju mogući put promjena u sustavu.

U govornom tijeku su i u govorima s najstarijom čakavskom prozodijskom shemom mogući pomaci koji nisu ni sustavni niti upućuju na neki novi smjer kretanja prozodije, već pokazuju samo poznatu lingvističku činjenicu što se sve može učiniti s jezikom u govornom pripočavanju. Od iste govornice iz Kamenjaka, koja bi danas, da je živa, imala preko devedeset godina, zabilježila sam ovaj iskaz: Niki je bil i ta ogañ potākāl da gorī. Tāko da cĕlu nōc gōri.

3. Na današnjem jezičnom planu kamenjačkoga govora vokalna je shema identična većini sjevernočakavskih govora, što znači da su vokali, baš kao i u senjskom govoru, monoftonski, i u pretežitom broju slučajeva ne mijenjaju svoju kvalitetu ni u kojem položaju. To vrijedi i za *o* vokal u inicijalnom položaju u riječi: ðnda, ðn, ogañ, obišit. Samo vrlo izuzetno vokal se *o* u nenaglašenom inicijalnom položaju može izgovorno približiti vokalu *e*: ðnda su evdī (< ovdī) zikfĕcālī. Druga je fonološka pojava, koja je šira od ovoga govornog prostora, zatvaranje dugoga vokala *o* i njegovo prelaženje u *u* u instrumentalu singulara u imenica *a* deklinacije. Da je danas u ovom slučaju prvotno fonološka pojava prešla u morfonološku (ili je barem na putu prema tom prijelazu) pokazuju i oni primjeri u kojima sekundarno *u* nije dugo. Primjeri su za ovu pojavu: jelðvūn šūmun se natkrīlo; glavūn je lūpil o kāmik.

Prva promjena koju ovdje donosim nesustavna je, pa je donosim više kao mogućeg pokazatelja blage nestabilnosti nenaglašenog vokala *o* u inicijalnom položaju. Nestabilnost vokala *o* u tom položaju znatnije obilježava neke druge sjevernočakavske govore, na primjer govor Novoga Vinodolskog, samo s promjenom *o* prema zatvorenosti (prema *u*). U Novom Vinodolskom to je slijed zamjena koje se dešavaju u sjevernočakavskim govorima Istre.⁶ U kamenjačkom govoru to je samo pokazatelj nestabilnosti inicijalnoga *o* u riječi, za koji ne znamo kojim će smjerom krenuti.

Za Senj je ta pojava netipična, baš kao i fonološka (ili morfonološka) promjena $\bar{o} > \bar{u}$ u instrumentalu singulara.

4. U kamenjačkom su govoru, kao i u senjskom, poluglasovi *ʒ* i *ʒ* dali *a* u takozvanom jakom položaju, dakle onda kada nisu ispalili. U Senju je, međutim, pod utjecajem adstratnoga štokavskog elementa došlo do nestanka oblika *va* u njegovoj prijedložnoj funkciji, pa je tu funkciju danas preuzeo prijedlog *u*, a *va* se zadržao kao reliktna pojava u nekoliko riječi.⁷ U Kamenjaku se *va* čuva sustavno u svim položajima: *va mōre* (vā mōre), *va Grīžah*, *va gorū*, *va gorl*, *va selū*. *Va* se, jasno je, zadržalo i u sastavljenim riječima kao *vāle*, *vāvīk*, *vāžgat*, a u tipičnim povijesnim čakavskim slabim položajima gubi se *vb*: *dōvāc*, *Dovlīcī* (toponim). Izvansustavne pojave u razvoju ovoga redovnoga puta mogu se ipak naći i u kamenjačkom govoru. Po upravo tipičnim zakonima lingvističke znanosti prekid se dešava baš u onim leksemima koji se općenito dobro čuvaju u sustavima napadnutima od inodijalek-

tnih elemenata. Za kamenjački je govor zanimljiv leksem *vàvik*; on veoma često gubi svoj osnovni čakavski prefiksalni element *va-*, koji prelazi u *u*: *ùvik*. Ovdje to gotovo i nije pitanje generacijskih razlika, jer je *ùvik* (pored *vàvik* podjednako u upotrebnoj vrijednosti svih generacija. Danas je *ùvik* već i frekventnija riječ, ali to ovdje ne znači – s obzirom na sve druge sustavne realizacije – promjenu u naslijeđenom sustavu već samo leksemski utjecaj hrvatskoga književnoga jezika na domaći idiom.

Usporedna slika odnosa $b > a$ u riječi *vavik* (vavek) pokazuje nam kako se promjena $va > u$ počela dešavati u govoru Kamenjaka, u kojem se sustavne promjene $\tau, b > a$ vrlo čvrsto čuvaju. Dakle, promjena se dešava u jednom od centralnih starih sjevernočakavskih govora, koji nije pretrpio inodijalektne utjecaje. U Senju, u kojem je staru sustavnu zamjenu $\tau, b > a$ (u poznatim položajima) zatrla novija promjena $va > u$, do koje je došlo pod utjecajem štokavskoga adstratnoga elementa, zadržalo se *va-* u riječi *vâjk* (< vavek). *Vavek* (*vavik*) zadržalo se i u gorskokotarskim kajkavskim govorima, kao što su Lokve i Lukovdol, koji, doduše, poznaju zamjenu $\tau, b > a$ ali ne i u prefiksu *va-*. To pokazuje kako se svaki govor, pa i centralni nekoga sustava, mora mijenjati, a najčešće se i mijenja u jednom dijelu svojega segmenta koji je inače čvrst. Na taj se način ne narušava njegova osnovna razvojna shema. U govorima u kojima se neka sustavna pojava gubi, ona se ipak ne može zatrti do kraja, pa pojedinačni primjeri zaostaju kao pokazatelji bivšega stanja. Dakle, pojedinačne pojave, značajne za jedan sustav kao što je senjski, koje pokazuju razvojne tijekove u njegovoj prošlosti, a na drugi način i za sustave kao što je lukovdolski, gdje se pokazuju jači čakavski utjecaji na jedan kajkavski idiom, nisu bitne za sustav poput kamenjačkoga, u kojem njihov ispad iz razvojne sheme ne može narušiti staro funkcioniranje sustava.

Danas više ni u kamenjačkom govoru ne možemo govoriti o sustavnosti svih starih – ili starijih – čakavskih vokalnih promjena. Mislim ovdje prvenstveno na odnose $\epsilon > a$ u poznatim uvjetima i na odnose $\acute{e} > a$ također u poznatim uvjetima. U kamenjačkom se govoru vrlo čvrsto čuvaju promjene $\epsilon > a$ u primjerima kao *zâmen*, *jáčmîk*, *zajîk*, na *zajîku*, ali u sustavnosti zamjena do odstupanja dolazi sve češće u riječima kao *žějân*, *žějñâ*, *počet*. Takve se nesustavne promjene (nesustavne za ovaj govor) dešavaju vrlo naglo, što znači da se danas ostvaruju najčešće govorni primjeri sa zamjenom $\epsilon > e$ i u primjerima kao: *žějân*, *žějñâ*, *počet*. Kad govorim o naglosti sustavnih promjena mislim na to da je stara generacija (kamenjačka) bolje čuvala ovu čakavsku promjenu, ali u današnjih govornika ona se zadržala u samo nekoliko riječi. Tako se i kamenjački govor u procesu razvoja ovoga vokalnoga slijeda primakao senjskom stanju s tom razlikom da se tipični čakavski leksemi s izvršenom čakavskom promjenom ovoga tipa poput *zajîk* ili *jáčmîk* čvrsto čuvaju kao pokazatelji svoje čakavske slike.⁸

Proces $\epsilon > a$ snažno je u jednom času zahvatio čakavske govore, i to u tolikoj mjeri da su tu svoju pojavu širili i na govore koji su bili pod njihovim utjecajem. Primjeri promjene $\epsilon > a$ očituju se i u kajkavskim govorima u Gorskom kotaru⁹ (u Lukovdolu: *j'aćmen*, *j'adrka*, u Ravnoj Gori: *uz'aimaš*), a i dalje od njih prema karlovačkim govorima i prema ozaljskima (*jáčmen*, *jâdrka*).¹⁰

U kamenjačkom govornom slučaju – koji je različit od senjskoga – ne možemo govoriti o inodijalektnom utjecaju na proces kao cjelinu. Vjerojatnije je pretpostaviti da se zakon na cjelokupnom čakavskom području sjevernoga hrvatskoga primorja blago povukao pred širim hrvatskim jezičnim zakonom $\epsilon > e$, ali se čvrsto sačuvao u leksemima značajnima za čakavski identitet narječja kojem pripada kamenjački govor.¹¹

Na taj način možemo pogledati i senjski slučaj – s gledišta jezične kontaktne situacije – gledajući na nj kao na sustav koji trpi istojezične, ali inodijalektne, štokavske, utjecaje. Promjene su se u senjskom govoru desile najbrže tamo gdje se i u ostalim govorima istoga narječja na bliskom geografskom tlu sustav mijenja zbog vlastitih potreba za promjenom.

Sukladan je ovoj pojavi već spomenuti razvoj $\epsilon > a$ u tipičnim čakavskim primjerima *ňāzlo*, *jādro* (Kamenjak).

5. U kamenjačkom govoru promjena $o > e$ iza palatala ne mora se izvršiti, baš kao ni u senjskom govoru: *lōšo*. U oba se govora, očito je, radi o zajedničkoj tipičnoj čakavskoj pojavi u ovim sjevernočakavskim idiomima.

U kamenjačkom se govoru, kao i u mnogih drugih čakavskih idioma, u primjerima *teplō*, *teplije* *e* dobro čuva. U senjskom je govoru *e* u ovim leksemskim primjerima prešlo u *o*. Desilo se to očito pod utjecajem senjskih doseljenika štokavaca. Takav prijelaz nije bio težak s obzirom na činjenicu da se ovdje ne radi o nekoj sustavnoj pojavi koja se proteže na veći broj primjera, već o usamljenom, leksičkom ostvaraju.

6. Prema refleksu jata kamenjački govor, kao i senjski, pripada grupi ikavsko–ekavskih govora, sa zamjenom jata po pravilu Mayera i Jakubinskog. Određenih odstupanja od ovoga osnovnoga pravila ima i ovdje, kao i u senjskom govoru (u Kamenjaku: *medvid*, *vičīral*), što potvrđuje Moguševu tezu da i u senjskom govoru takvi nesustavni ikavizmi nisu plod utjecaja doseljenih Bunjevaca »nego nepobijeđeni refleks i koji je... gdje gdje nadvladao e–refleks i održao se u govoru od najstarijih vremena do danas«. ¹²

Izuzetak od ovoga osnovnoga pravila sustavnoga razvoja jata u kamenjačkom se govoru očituje i u razvoju $\epsilon > e$ u glagola *htjeti* (*otēl*, *otēla*). Ovdje se očigledno radi o utjecaju ekavskoga crikveničkoga govornoga sustava na susjedni kamenjački. Tako se u ovom primjeru vidi kako u jednoj frekventnoj riječi dolazi do proboja jednoga bliskoga jezičnoga elementa (u ovom slučaju crikveničkoga ekavskoga) u drugi sustav (kamenjački ikavsko–ekavski), narušavajući mu u jednom njegovu segmentu čistoću naslijeđenoga vokalnoga slijeda. Radi se, istovremeno, o izvršenom jezičnom utjecaju jednoga bliskoga govora na drugi bliski govor istoga narječja. Takvi međugovorni utjecaji zanimljivi su zato što među govorima istoga narječja nema velikih razlika u jezičnim sustavima, ali mogu se očitovati u onim procesima u kojima su međusobno najudaljeniji, a to je upravo ikavsko–ekavski i ekavski odnos u razvoju jata u sjevernoj čakavštini.

Vokalni su sustavi, i u Kamenjaku i u Senju, kao i inače u čakavskim govorima, čvrsti, i ne dolazi do ispadanja vokala, sinkopa ili sličnih procesa ni u kojem položaju.

7. Kao i u drugim čakavskim sustavima i u kamenjačkom su konsonanti i konsonantske grupe slabije u čuvanju svoje osnovne individualnosti. Bitne su značajke ovoga konsonantskoga sustava fonetska obilježja *ć* (*t'*) i *đ* (*d'*) i nešto slabiji položaj *k* i *g*, koji mogu prijeći u *h* ispred drugih konsonanata. Ovdje se ostvaruju tipične čakavske promjene *kćer* > *hćer*, *krūška* > *hrūška*, *lākat* > *lāhat*, *lāhta*, *nōkat* > *nōhat*, *nōhta*, *dōktor* > *dōhtor*. Dalje od ovih prijelaza kamenjački govor ne ide sustavno, ali se u govornim priopćavanjima čuju i primjeri kao *māhāzīn* (< *magazin*), *tōbōhān* (< *tōbōgān*), *hōl* (< *gōl*: *pūcamo na hōl*). Vrlo se iznimno *g* može izgubiti u primjeru *grēn*: *grēn š nīn*, ali i *rēn š nīn*. To je, ipak, novija pojava, značajnija za mladu generaciju.

Glas *h* se, međutim, dobro čuva u svim položajima: *hītīt*, *hōdi*, *Mīha*, na *mūlah*. Do ispadanja ovoga glasa redovitije dolazi samo u glagola *htēt* (*tēt*), gdje su čak i redovitiji oblici bez inicijalnoga *h* (*otēl* je *hītīt kāmīk*), *očū*, pored češćega enklitičkoga *čū* (*čū* je *zēt*, *očū* je *zēt*). U novije se vrijeme *h* ipak pomalo vraća (*sīguro* su *htēli*), što je očit utjecaj književnoga jezika, jer bi u domaćem idiomu bilo *hotēli*. Ova situacija u kamenjačkom govoru podsjeća na početnu situaciju ispadanja *h* u senjskom govoru.¹³ Čini se da je zajednička osobina ovih sjevernočakavskih idioma u jednom periodu bila gubitak *h* u glagola *htjeti*, koju je najvjerojatnije izazvao enklitički prezent, kao frekventniji u priopćavanjima. Kamenjački govor nije išao dalje od te glasovne promjene, a senjski je, okružen štokavcima, razvio ovu crtu u štokavskom smjeru. Dakle i u tom je jezičnom slučaju jedna tek jedva naznačena slaba točka u sustavu omogućila sustavniju promjenu u kontaktnoj situaciji s govorom drugoga narječja u kojem se gubitak *h* i njegove dalje zamjene redovito vrše prema utvrđenim zakonima.

8. Kako u kamenjačkom govoru u svim dosad opisanim položajima nije došlo do sustavnog ispadanja nijednoga od konsonanata, konsonantski naslijeđeni kamenjački sustav nije osiromašen. On je, međutim, obogaćen konsonantom *đ* (*d'*) u novijim realizacijama kao *sūde*, *ziđu*. Pritom se takvo *đ* izgovara tako da se još osjećaju njegovi sastavni elementi *d+j*. Stari slavenski skup *dj* sustavno daje *j*: *mlāji*, *rōjen*, *mēja*. U tom se smislu danas kamenjački govor razlikuje od senjskoga. U senjskom se *đ* danas već usustavljuje u konsonantizmu,¹⁴ pa i kao refleks starih odnosa *d+j*. Baš taj odnos štokavskoga elementa prema čakavskoj bazi senjskoga govora ističe i Milan Moguš.

U konsonantizmima i senjskoga i kamenjačkoga govora vide se neki tipični čakavski odnosi u promjenama pojedinih konsonanata u određenim zaokruženjima. Tako intervokalno *b* u oba idioma prelazi u *v*: *prōvāt* > *prōbāt* (primjer iz Kamenjaka).

Identičan se proces kao i u Senju dešava i u Kamenjaku s *l* pred vokalima prednjega reda, naročito pred *i*, pa može doći do muljiranja. Donosim primjere za Kamenjak: *pālica*, *krīglin*, *Dolīnci* (toponim). Mlađa govorna grupa manje je

podvrgnuta tom jezičnom zakonu, a i nesustavnije ga vrši. Tako se *l* može muljirati i pred vokalima koji nisu prednjega reda (npr. plōča < plōča). Takvi pojedinačni primjeri još ne znače da dolazi do remećenja u sustavu, ali ipak mogu upozoravati na uspostavljanje nekih novih odnosa.

Zamjena *m > n*, u istim uvjetima kao i u Senju, dešava se i u kamenjačkom govoru: lūpil glavūn, jā se zovēn, š nīn, dōklen. U tom se pogledu senjski govor nije udaljio od kamenjačkoga, jer je to pojava koja se na mediteranskom području vrlo čvrsto čuva, a nije sklona uzmicanju ni u individualnim realizacijama pojedinih govornika kada se nađu u drugom zaokruženju (kajkavskom ili štokavskom).

Za senjsko je govorno područje u jednom periodu njegove prošlosti bio tipičan proces čakavskih ostvaraja. Ta je senjska pojava zanimljiva zato što ponovo prikazuje Senj kao – u izvanlingvističkom smislu – lučki grad podvrgnut širim utjecajima od njemu susjednih govornih idioma, koji nisu bili zahvaćani ovakvim stranim – za ovo područje – jezičnim utjecajima. Čakavizam kao konsonantska osobitost zahvaća još i danas govore u unutrašnjosti kopna, kao kajkavski govor u gorskokotarskom Prezidu i neke slovenske govore, ali nikada nije bio tipičan za sjevernočakavsko Primorje. Senj je morao pretrpjeti i taj utjecaj kao značajna sjevernoprimorska luka, ali morao ga se i razmjerno brzo odreći, jer u osnovnom razvojnom putu nije bio njegov. Treba napomenuti da je tip senjskoga čakavizma (*c, ž, š*) identičan onom u spomenutim govorima u unutrašnjosti Hrvatske i Slovenije, što ne mora biti bitno za određivanje smjera iz kojega se ta pojava širila prema Senju. Naime, i u posve susjednim govorima, na primjer na Lošinju, jedni govori još i danas imaju čakavizam tipa *č, ž, š > c, z, s*, a drugi tipa *č, ž, š > c, ž, š*. Ali kako su i dijelovi Istre podvrgnuti baš ovom tipu čakavizma kojem je bio podvrgnut i senjski govor, može se pretpostaviti da je taj tip čakavizma zahvaćao u jednom času jednu širu areu čiji su govornici međusobno morali biti u jačem izvanlingvističkom kontaktu.

9. Kamenjački govor čvrsto čuva svoj stari čakavski skup *čr*. To pokazuju primjeri: *črīpla, črīšna, črv, črīvcā*. Senjski govor tu svoju staru grupu nije posve izgubio, ali je mijenja u štokavskom smjeru, prema *cr*, ili preuzima štokavske leksemske likove, naravno ikavske, kao *trīšna*. Tu je, znači, štokavski utjecaj bio jak, ali i potpomognut senjskim čakavizmom. Ipak, ni ti početni povoljni uvjeti za promjenu *čr > cr* nisu bili dovoljni da posve zatru staru čakavsku skupinu, i to unatoč tome što je štokavski prodor na čakavskim i kajkavskim područjima uvijek potpomognut i snažnim utjecajima hrvatskoga književnog jezika.

Kao i u senjskom govoru i u kamenjačkom skupine *sk* i *st + j*, primarne i sekundarne, daju *šč* (*lišće, prišč, ognīšće, dvorīšće, perillīšće*), pa su u tom pogledu oba govora konzervativna čakavska.

U Kamenjaku i stara skupina *uj* ostaje neizmijenjena: *dīvi māčāk*.

Identična je čakavska pojava i senjskoga i kamenjačkoga govora proces *velar + l + vokali e ili i = ĺ*. Primjeri su za takav odnos iz Kamenjaka: *glēdā, zglēdāl, proklēt, klīšća*.

Kamenjački govor poznaje i promjenu *ra > re* (rēpcī). To je pojava za koju znamo da nije samo čakavska, ali se proteže na velik dio čakavskih govora. U senjskom se govoru zadržala kao čakavska pojava, koju nije narušio štokavski jezični element.

10. U asimilacijskim procesima postoje razlike između senjskoga i kamenjačkoga idioma. U kamenjačkom se govoru, naime, ne vrše asimilacijski procesi u tipovima *đvca*, *sūša*.

Disimilacijski su procesi u oba govora slični, ali ne i identični. U Kamenjaku se dobro čuvaju primjeri kao *Ṗōdgrād*, ali *otprīt > oprīt*, a *dīmñjak > dīmłak*.

11. Prefiksarno se *v* (vъ) u kamenjačkom govoru realiziralo kao *va* (*vāžgat*) ili se izgubilo: *dōvāc*, *čēra* (*vъčēra*), *nūtra*. U tom su se pogledu i senjski i kamenjački govor kretali približno istim smjerom, s razlikama u pojedinačnim ostvarajima. Oba se govora slažu i u pogledu ispadanja intervokalnoga *v*: *četrtāk* (Kamenjak).

Oba govora pokazuju zajednički smjer i u pogledu redukcije inicijalnoga *p*. Kamenjački su primjeri: *tīca*, *tīcica*, *čēla*, *šenīca*.

Pored ovih povijesnih i usustavljenih procesa u Kamenjaku se u govornom priopćavanju primjećuju i novi, nesustavni i sporadični, kao *kaļ* (< *kadī*).

12. Protetsko *j* javlja se u kamenjačkom govoru sustavno u nekim riječima: *jāpnō*, *jāpnēnica*, *jāpnārī*, *jīme*. Protezom nisu zahvaćeni svi oni primjeri riječi koji su njome zahvaćeni u senjskom govoru. Tako je u Kamenjaku *Ändra* (prema senjskom *Jāndrē*), ili *ḍpet* (prema senjskom *jḍpeta*).

Kamenjački govor nije zahvaćen ni protetskim pojavama tipa *zovuda*, koji pokazuju autohtoni senjski čakavski razvoj.

Od dočetnih navezaka Kamenjak poznaje *-ka*: *danāska*, *nočāska*, *dōlika*, *gōrika*, *vānka*.

13. Kamenjački govor karakteriziraju stare čakavske metateze tipa *zajlk*. Senjski govor – barem danas – nema metateze ovoga tipa. Ali ni kamenjački govor nema metateze onoga tipa koji ima senjski idiom. Kamenjački govor pozna tipove zamjena konsonantskog i vokalnog elementa, naročito na početnom položaju u riječi. To su promjene koje su općenito poznate čakavskim govorima, pa i onima koji su s njima bili, ili i danas jesu, u vezi. U kamenjačkom se govoru naročito ističu odnosi iz *> zi*: *zīlāzit* (*izlazit*), *zībrāna* (*izabrana*), *zīprālā* (*isprala*). Kamenjački govor pozna i promjenu *ih > hi*, koja se također proteže uzduž hrvatskoga obalnog područja. U Kamenjaku se takva promjena očituje u redovitom iskazu: *Vīdel san hi*. U štokavskom dubrovačkom području u kalamotskom govoru ista se pojava redovito ostvaruje: *Vīdjela san hi*.

14. Usporedba pojedinačnih jezičnih razina bliskih govornih sustava omogućuje nam da te govore – u promatranim zadanim segmentima – pratimo u njihovu razvojnom tijeku; omogućuje nam da jače uočavamo polazne bliskosti u njihovim razvojima i samostalne putove kojima se kreću (ili su se kretali), zadržavajući se pritom u okvirima vlastitoga narječja. Usporedna slika prozodijskih sustava senj-

skoga i kamenjačkoga govora – jednoga koji je otišao dalje u razvoju i drugoga koji je ostao konzervativan – pokazuje samo formalne razlike među njima, samo razlike u stupnju pomaka izvršenih u senjskom govoru i u brzini kretanja senjskog prozodijskog sustava prema novom čakavskom stanju.

Promjene koje se sustavno vrše u oba promatrana govora pokazuju njihovu polaznu bliskost. Izvansustavne zajedničke pojave – kao netipična zamjena $\acute{e} > i$ u oba govora – također pokazuju njihovu polaznu bliskost. Izvansustavne različite pojave – kao netipična zamjena $\acute{e} > e$ u kamenjačkom govoru – upozoravaju na neki prekid u razvoju i traže objašnjenje zašto je do toga i takvoga prekida došlo.

Između ova dva govora koja uspoređujem u njihovim prozodijskim i fonološkim sustavima senjski je doživio znatne promjene pod utjecajem njemu stranoga elementa. Te se promjene uočavaju u njegovu vokalnom razvoju, ali i u promjenama u naslijeđenim konsonantskim slijedovima. Odnos između kamenjačkoga i senjskoga konsonantizma vrlo je uočljiv, na primjer, u novijem uspostavljanju konsonanta \acute{d} u senjskom govoru. On je znatno poremetio staru konsonantsku sliku, čiji se poremećaj uočava i unutar sustava samoga u primjerima dvostrukih ostvaraja kao mlāji i mlādi, mēja i mēda, Jōrjo i Đōrdo. Taj se poremećaj još i jače uočava u usporedbi s geografski bliskim, ali konzervativnijim kamenjačkim konsonantizmom, gdje su jedinstveni ostvaraji mlāji, mēja, rōjen, ali i jakēta i jardīn.

Ovakav nam usporedni pregled omogućuje još i dodatna sagledavanja. On pokazuje u kako su znatnoj mjeri geografski blizi senjski i kamenjački vinodolski idiom i jezično bliski i danas, unatoč promjenama koje je doživio Senj. Putovi kojima se Senj drugačije kretao – na primjer put u čakavizam – samo pokazuju njegovu jezičnu i izvanjezičnu moć da upija i druge jezične elemente, sebi strane, ali i da ih se riješi. I adstratne štokavske elemente Senj je prihvatio na sebi svojstven, čakavski način.

Naime, ova usporedna analiza pokazala je da pod naletima jednoga stranoga elementa na domaći idiom pomaci koji se vrše u domaćem idiomu nisu slučajni. Neotporne su točke u sastavu napadnutom od stranog jezičnog elementa najčešće one koje mu i u vlastitom razvoju slabe zbog nekih određenih unutarnjih razloga (to pokazuje, na primjer, usporedba konsonanta h u senjskom i kamenjačkom govoru, ili odnos \acute{d} i j u ovim sustavima). Dakle, čakavska slaba točka omogućila je štokavskom elementu da proдре u čakavski sustav na svoj način.

Utjecaj adstratnoga jezičnoga elementa može u napadnutom govoru i zaustaviti neki proces koji bi se u normalnom razvojnem tijeku možda pojavio. Mislim ovdje prvenstveno na senjski vokalizam, koji je ostao čvrst i u onim položajima u kojima u sjevernočakavskim govorima, pa i u kamenjačkom govoru, dolazi do promjena ili se te promjene naslućuju: odnos $-on > -un$ u instrumentalu singulara imenica ženskoga roda i inicijalno $o-$, oslabljeno u ovim sustavima. Tu, dakle, štokavski govor nije izvršio promjenu, već je samo zadržao čakavski vokalizam u neizmijenjenom stanju.

Ovim se komparativnim radom učvršćuju Moguševa stajališta iznijeta u njevoj studiji o senjskom govoru. S točke gledanja pak jezika i govora u kontaktu potvrđuje se teorija o slabim mjestima u sustavu koje može probiti inodijalektni

napad. O vrsti međudijalektnog susreta ovisi koja će se točka u napadnutom govoru osjećati kao slaba (ako se radi o čakavskom govoru, pitanje je da li je napadnut od štokavaca ili od kajkavaca). Senjski je govor pokazao svoje slabe točke u odnosu na jedan štokavski govor, ali njegova prestižna jezična uloga nije dopustila prejake prodore u stari čakavski sustav.

Bilješke

- 1 V. Iva Lukežić, Čakavski ikavsko–ekavski dijalekt, Rijeka 1990.
- 2 Za senjski govor u ovom se radu služim podacima iz studije Milana Moguš, Današnji senjski govor, Senjski zbornik, Senj 1966.
Za kamenjački govor služim se svojim podacima prikupljenima na terenu.
- 3 Iva Lukežić, u već spomenutoj knjizi, svrstava kamenjački prozodijski sustav u stari.
- 4 Milan Moguš, *ibid.*
- 5 V. Iva Lukežić, *ibid.*
- 6 Vida Barac–Grum, Glasovne promjene u sustavu, Rasprave Zavoda za jezik IFF, Zagreb 1985.
- 7 Milan Moguš, *ibid.*, str. 25.
- 8 Pregled današnjega stanja u pogledu ove čakavske jezične pojave pokazao je Milan Moguš u knjizi Čakavsko narječje, Zagreb 1977, str. 35–36.
- 9 U Gorskom kotaru i u drugim kajkavskim govorima postoje zamjene ovoga tipa, ali ovdje donosim primjere iz najistočnijih kajkavskih govora. Silinu naglasaka u gorskokotarskim govorima bilježim znakom (˘) pred vokalom koji je njome obilježen, a dužinu dvotočkom (:): iza naglašenoga vokala. To zato što gorskokotarski govori ne poznaju tipična akcenatska obilježja. Točkom ispod vokala obilježavam vokalnu zatvorenost.
- 10 Ove primjere preuzimam iz radova Stjepka Težaka.
- 11 U vezi s ovim pitanjem smatram važnim i mišljenje Božidara Finke u Čakavska rič 1, Split 1971, str. 11–71. Svakako je zanimljivo za ovaj problem da se ova čakavska zamjena vrlo čvrsto čuva u zadarskom govornom području (Dugi otok i dr.).
- 12 Milan Moguš, *ibid.*, str. 36.
- 13 Milan Moguš, *ibid.*, str. 42.
- 14 Milan Moguš, *ibid.*, str. 39.

Summary

A prosodic and phonological comparison of the Senj and Kamenjak idioms

Vida Barac–Grum

In the article two similar čakavian idioms are compared. The idiom of Senj has passed through certain language influences of the štokavian type which left some traces on the native idiom. It is because Senj, being a big town of the region and a rather important port – especially in the past – represents an attractive place for the štokavian immigrants from the neighbourhood. The Kamenjak idiom is a conservative one. Nevertheless, the comparative language material shows that some of the new štokavian elements in the idiom of Senj have also weak spots in the idiom of Kamenjak. It means that the weak spots in the čakavian system can cause a new, štokavian, process in it. The compared material also shows that the idiom of Senj, as the language of prestige, has not changed too much in spite of some štokavian elements which it has today. It proves once more the results of Milan Moguš's analyses of the Senj idiom.